

**ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ГРОМАДЯН НА ІНФОРМАЦІЮ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ СУЧАСНОЮ ДЕРЖАВОЮ**

**LIMITATION OF CITIZENS' RIGHTS TO INFORMATION AS A DETERMINANT
TO PROVIDE NATIONAL SECURITY WITH A MODERN STATE**

У статті, з огляду на актуальність і значущість проблеми обмеження прав і свобод людини і громадянина, викладено результати проведеного аналізу обмеження прав громадян на інформацію як детермінанти забезпечення національної безпеки сучасною державою та сформульовано на цій основі науково обґрунтовані пропозиції щодо подальших розвідок у цій сфері.

Підкреслено, що визначення у Стратегії національної безпеки поточних та прогнозованих загроз національній безпеці та національним інтересам України відбувалося з урахуванням зовнішньополітичних та внутрішніх умов та є свідченням зв'язку інформаційного та безпекового середовища, а також значущості відносин, які в них відбуваються.

Констатовано, що держава, формуючи Стратегію національної безпеки, усвідомлює свою роль в її реалізації, а також те, що через її діяльність щодо забезпечення національних інтересів і безпеки громадяни мають почуватися у безпеці. Наголошено на зв'язку забезпечення національної безпеки із реалізацією конституційних принципів індивідуальної юридичної відповідальності та невідворотності покарання.

Зроблене припущення, що детермінування окремих заходів втручання держави в інформаційне середовище є метою та завданнями останньої у сфері забезпечення національної безпеки та національних інтересів. При цьому наголошено на необхідності розуміння тих процесів, які безпосередньо детермінують забезпечення національної безпеки, а також викладено авторське тлумачення процесів, що детермінують втручання держави в інформаційне середовище. Підтримано позиції щодо виділення динамічних та статистичних закономірностей як основних двох типів закономірностей детермінування.

Зроблено висновок, що розгляд обмеження прав громадян на інформацію як детермінанти забезпечення національної безпеки сучасною державою є можливим щодо заходів, які корелюються із п. 47–49 Стратегії національної безпеки (щодо запровадження національної системи стійкості для забезпечення високого рівня готовності суспільства і держави до реагування на широкий спектр загроз). Перелік відповідних заходів запропоновано досліджувати у межах подальших наукових розвідок у питанні обмеження права на інформацію.

Ключові слова: права і свободи людини і громадянина, право на інформацію, обмеження прав і свобод, обмеження права на інформацію.

The article, given the relevance and significance of the problem of restriction of human and civil rights and freedoms, presents the results of the analysis of restriction of citizens' rights to information as determinants of national security by the modern state and formulates on this basis scientifically sound proposals for further research in this area.

It is emphasized that the definition of current and projected threats to national security and national interests of Ukraine in the National Security Strategy take into account foreign and domestic conditions and is evidence of the connection between information and security environment, as well as the importance of relations.

It was stated that the state, forming the National Security Strategy, is aware of its role in its implementation, as well as the fact that through its activities to ensure national interests and security, citizens should feel safe. Emphasis is placed on the connection between national security and the implementation of the constitutional principles of individual legal responsibility and the inevitability of punishment.

It emphasizes the need to understand those processes that directly determine the provision of national security, as well as the author's interpretation of the processes that determine state intervention in the information environment. Positions on allocation of dynamic and statistical regularities as the basic two types of regularities of determination are supported.

It is concluded that consideration of the restriction of citizens' rights to information as determinants of national security by the modern state is possible in relation to measures that correlate with paragraphs 47–49 of the National Security Strategy (on the introduction of a national system of sustainability wide range of threats). The list of relevant measures is proposed to be investigated in the framework of further scientific research on the issue of restriction of the right to information.

Key words: *human rights and freedoms and citizens, right to information, restriction of rights and freedoms, restriction of the right to information.*

Вступ. Визначаючи у п. 7–31 Стратегії національної безпеки «Безпека людини – Безпека країни» [1] (далі – Стратегія) поточні та прогнозовані загрози національній безпеці та національним інтересам України з урахуванням зовнішньополітичних та внутрішніх умов, її автори значну увагу приділили питанням зв'язку інформаційного та безпекового середовища, а також відносинам, які в них відбуваються. Так, у змісті Стратегії йдеться про: стрімке зростання ролі інформаційних технологій у всіх сферах суспільного життя, розробку систем озброєнь на основі нових фізичних принципів, із використанням квантових, інформаційних, космічних, гіперзвукових, біотехнологій, а також технологій у сфері штучного інтелекту, створення нових матеріалів, робототехніки та автономних безпілотних апаратів (п. 9); поширення міжнародного тероризму та міжнародної злочинності, зокрема у кіберпросторі, наркоторгівлі, торгівлі людьми, релігійного та ідеологічного фундаменталізму та екстремізму, підживлюваного з-за кордону сепаратизму, нелегальної міграції, легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, розповсюдження зброї масового ураження, які уможливила сучасна модель глобалізації (п. 10); посилення міжнародної конкуренції із застосуванням усіх інструментів національної сили – політико-дипломатичних, воєнних, економічних, інформаційно-психологічних, кіберзасобів, а також проявам її наслідків у Східній Європі, на Близькому Сході і у Північній Африці, Південно-Східній Азії, Арктиці, в інших регіонах (п. 14); застосування Росією енергетичної та інформаційної «зброї» (п. 16); деструктивну пропаганду як ззовні, так і всередині України, використання суспільних протиріч, розпалювання ворожнечі, провокування конфліктів, підлив суспільної єдності, відсутність цілісної інформаційної політики держави, слабкість системи стратегічних комунікацій, яка ускладнює нейтралізацію цієї загрози (п. 20).

Загальнонотеретичною основою для розгляду поставленої проблеми є наукові праці О. Бандурки, О. Долженкова, Ю. Дубка, О. Комісарова, О. Копана, М. Корнієнка, В. Крутова, С. Кудінова, С. Кузніченка, В. Лаптія, М. Литвина, В. Олефіра, А. Подоляки, М. Саакяна, О. Хитри та ін. Детермінізм у його зв'язку із соціальними процесами та їх регулюванням розглядався у працях: І. Алексєєвої, Л. Антипенка, І. Акчуріної, Я. Аскіна, Л. Баженової, О. Князевої, М. Лезгіної, В. Огородникова, М. Пилипенка, Ю. Сачкової, І. Шаталовича, Д. Широканової та ін.

Практичним проблемам забезпечення національної безпеки, різним аспектам її забезпечення окремими державними органами приділено також досить уваги. Разом із цим питання розгляду обмеження прав громадян на інформацію як детермінанти забезпечення національної безпеки сучасною державою залишаються практично не дослідженими сучасною правовою наукою.

Постановка завдання. Виходячи з актуальності і значущості проблеми, метою статті є викладення результатів проведеного аналізу обмеження прав громадян на інформацію як детермінанти забезпечення національної безпеки сучасною державою та формулювання на цій основі науково обґрунтованих пропозицій щодо подальших розвідок у цій сфері.

Результати дослідження. Чинна Стратегія національної безпеки України ґрунтується на трьох основних засадах: стримування – розвиток оборонних і безпекових спроможностей для унеможливлення збройної агресії проти України; стійкість – здатність суспільства та держави швидко адаптуватися до змін безпекового середовища й підтримувати стає функціонування, зокрема

шляхом мінімізації зовнішніх і внутрішніх уразливостей; взаємодія – розвиток стратегічних відносин із ключовими іноземними партнерами, насамперед з Європейським Союзом і НАТО та їх державами-членами, Сполученими Штатами Америки, прагматичне співробітництво з іншими державами та міжнародними організаціями на основі національних інтересів України. При цьому держава усвідомлює свою роль у реалізації цієї Стратегії, а також те, що через її діяльність щодо забезпечення національних інтересів і безпеки громадяни мають почуватися у безпеці (п. 46 Стратегії).

Як також вказано у змісті п. 46 Стратегії, Україна рішуче налаштована на утвердження конституційного принципу верховенства права, рівності всіх перед законом [1]. Звернемо увагу на визначений у цьому сенсі зв'язок забезпечення національної безпеки із реалізацією конституційних принципів індивідуальної юридичної відповідальності та невідворотності покарання. Так, зокрема, за змістом Стратегії держава буде: рішуче протидіяти спробам розпалювання національної, расової чи релігійної ворожечі та ненависті, приниження національної честі та гідності, образи почуттів громадян через їхні релігійні переконання, а також обмеженням прав або встановленню привілеїв за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, стану здоров'я, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками; рішуче протистояти гуманітарній агресії, розвивати українську культуру як основу консолідації української нації та зміцнення її ідентичності; забезпечувати реалізацію правоохоронними органами завдань кримінального провадження, зокрема, пов'язаних із розслідуванням кримінальних правопорушень, вчинених на тимчасово окупованій території України, а також у районах здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій і Луганській областях; утверджувати принцип нульової толерантності до корупції, забезпечувати ефективну діяльність органів, які запобігають корупції та протидіють корупційним правопорушенням; забезпечувати прозорість, підзвітність державних органів, доброчесність посадових (службових) осіб, ефективний доступ до правосуддя, вдосконалювати досудове розслідування кримінальних правопорушень, судовий розгляд кримінальних проваджень та виконання призначених судами покарань; підвищувати ефективність державної політики у сферах захисту державного кордону України та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні, а також міграції [1].

У контексті вказаного слід звернути увагу на висновки В.Г. Фатхутдінова щодо розгляду національної безпеки як «цілісного екзистенціального феномена, який не є відображенням комплексу корелятивних пов'язаних складників (економічна, інформаційна, політична безпека тощо) ... з появою інших складників національна безпека загалом не змінить своєї сутності. Водночас коли йтиметься про прояви національної безпеки в різних сферах життєдіяльності, то поява нових суспільних відносин чи сфер життєдіяльності не вплине на зміст національної безпеки, лише змінить її форму, оскільки національна безпека проявлятиметься в нових нормах» [2, с. 167].

В.Г. Чорна у межах дослідження детермінації обмежень в адміністративному праві приходить до розуміння необхідності розгляду правових обмежень перш за все стосовно проблеми конкретних інтересів конкретних суб'єктів права, а вже потім (як один з різновидів цієї проблеми) стосовно самих суб'єктивних прав [3, с. 87]. Продовжуючи дослідження, автор вказує на те, що правові обмеження можна розглядати як спосіб вираження суб'єктивних прав та обов'язків [3, с. 88], а адміністративно-правові обмеження як визначені нормативно-правовими актами заходи адміністративно-правового характеру, спрямовані на координацію поведінки та дій суб'єкта-адресата у відповідні межі, визначені його правовим статусом у системі публічного адміністрування [3, с. 90].

У роботі А.О. Собакаря та О.В. Нестерцової-Собакарь [4] здійснено спробу аналізу наукових, науково-публіцистичних та нормативних джерел сучасних детермінант розвитку державної політики забезпечення національної безпеки України та наголошено на: «визначній ролі комплексних заходів щодо захисту свого інформаційного простору та входження України в світовий інформаційний простір; усунення негативних чинників порушення інформаційного простору, інформаційної експансії з боку інших держав; розробка і впровадження необхідних засобів та режимів отримання, зберігання, поширення й використання суспільно значущої інформації, створення розвиненої інфраструктури в інформаційній сфері» [4, с. 70]. Також вказані автори стверджують, що національна безпека забезпечується шляхом цілеспрямованої діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування та інституцій громадянського суспільства щодо попередження, виявлення та припинення загроз безпеці особистості, суспільства і держави та протидії їм як обов'язкова і невідмінна умова захисту національних інтересів України [4, с. 67].

Такий же підхід до детермінування забезпечення національної безпеки наявністю реальних та потенційних загроз національній безпеці застосовано у працях багатьох авторів,

зокрема М.Д. Романюка [5]. Разом із цим Стратегія національної безпеки використовує дещо інший підхід, а її автори, вказуючи у розділі III Стратегії на національні інтереси як об'єкт захисту, зазначили у п. 45 відповідні пріоритетні завдання правоохоронних, спеціальних, розвідувальних та інших державних органів відповідно до їх компетенції: активну та ефективну протидію розвідувально-підривної діяльності, спеціальним інформаційним операціям та кібератакам, російській та іншій підривної пропаганді; запобігання, виявлення та припинення проявів сепаратизму, тероризму, екстремізму, припинення діяльності незаконних збройних формувань, політично мотивованого насильства та інших зазіхань на конституційний лад; отримання повної і достовірної упереджувальної інформації про ситуацію в Україні та світі, протидія зовнішнім загрозам національній безпеці України, сприяння реалізації національних інтересів України [1].

Виходячи із наведених прикладів, можна зробити припущення, що детермінування окремих заходів втручання держави в інформаційне середовище є метою та завданнями останньої у сфері забезпечення національної безпеки та національних інтересів. Разом із цим зроблене припущення та вказані узагальнення не можуть виглядати досить аргументованими та, як наслідок, коректними за відсутністю розуміння тих процесів, що детермінують саме забезпечення національної безпеки.

«Детермінування» слід сприймати як прояв постійного та суворо регламентованого зв'язку окремих суспільно важливих процесів. Як констатує В.Г. Борзенков у Філософському словнику, «маються на увазі процеси, що підлягають безальтернативному опису та передбаченню. Наявність у поведінці систем, об'єктів і механізмів елементів вірогідності, невизначеності кваліфікується як відсутність детермінізму (індетермінізм)» [6, с. 152–153].

У сучасній українській мові «детермінація» означає встановлення причин виникнення чого-небудь [7, с. 289], а термін «детермінований» використовується як синонім до «зумовлений» – поставлений у залежності від певних умов [7, с. 822].

Виходячи із методологічних засад дослідження детермінант позитивної правової відповідальності людини, які були запропоновані Х.Б. Соломчак [8], принцип детермінізму обмеження прав громадян на інформацію забезпеченням національної безпеки сучасною державою розглядається як регулятор діяльності людей, базується на уявленні про те, що тенденції розвитку суспільних процесів не тільки можуть підпорядковувати спрямованість зусиль людей, а й у стані бути контрольованими з їхнього боку. При цьому вказаний автор розрізняє динамічні (коли залежні один від одного події пов'язані строго однозначним співвідношенням) та статистичні (основу яких утворює сукупність безлічі випадкових подій, що відбуваються з окремими індивідами, що створюють таку статистичну сукупність) як два основні типи закономірностей [8, с. 38].

Окремо слід підтримати пропозиції Х.Б. Соломчак щодо розгляду співвідношення детермінізму та взаємодії, за якого перший «поглиблює розуміння взаємодії, виділяючи в ньому складники його впливу, не обмежується лише констатацією взаємозв'язку речей, а виявляє його функціональну роль і основи» [8, с. 38].

Висновки. Підсумовуючи викладене, слід констатувати, що розгляд обмеження прав громадян на інформацію як детермінанти забезпечення національної безпеки сучасною державою є можливим щодо заходів, які корелюються із п. 47–49 Стратегії національної безпеки (щодо запровадження національної системи стійкості для забезпечення високого рівня готовності суспільства і держави до реагування на широкий спектр загроз): 1) оцінки ризиків інформаційного впливу (втручання); 2) своєчасної ідентифікації загроз в інформаційному просторі і визначення вразливостей; 3) ефективного стратегічного планування у межах розробки Стратегії інформаційної безпеки; 4) кризового інформаційного менеджменту, зокрема, впровадження універсальних протоколів реагування на кризові ситуації та протидію інформаційним (кібернетичним) атакам; 5) дієвої координації та чіткої взаємодії органів сектору безпеки та оборони, інших державних органів, територіальних громад, бізнесу, громадянського суспільства і населення у запобіганні й реагуванні на загрози інформаційного впливу та подоланні наслідків кризових ситуацій в інформаційному просторі; 6) поширення необхідних знань і навичок в інформаційній сфері як складник інформаційної політики; 7) налагодження та підтримання надійних каналів комунікації державних органів із населенням на всій території України; 8) розподілу відповідальності суб'єктів забезпечення інформаційної безпеки та забезпечення стійкості критичної інформаційної інфраструктури, яка ґрунтується на державно-приватному партнерстві; 9) створення системи стратегічних комунікацій; 10) публічного обговорення актуальних проблем суспільного розвитку, підвищення рівня медіакультури суспільства, гарантування безпеки журналістів під час виконання професійних обов'язків; 11) розвитку конкуренції у сфері надання інформаційних послуг населенню.

Список використаних джерел:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#п5>.
2. Фатхутдінов В.Г. Категорія «національна безпека» як детермінанта операціоналізації поняття «громадська безпека». *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 3. С. 160–170. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknuvs_2016_3_16.
3. Чорна В.Г. Детермінанта обмежень в адміністративному праві. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2019. Вип. 14. С. 86–94. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/muvnudp_2019_14_11.
4. Собакарь А.О., Нестерцова-Собакарь О.В. Сучасні детермінанти розвитку державної політики забезпечення національної безпеки України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 3. С. 67–71. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2018_3_14.
5. Романюк М.Д. Міграційні детермінанти національної безпеки України: регіональні чинники, сучасні виклики та загрози. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Економіка*. 2014. Вип. 10. С. 3–13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpu_Ekon_2014_10_3.
6. Философский словарь. / под ред. И.Т. Фролова. Москва: Республика, 2001. 71 с.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і головн. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
8. Соломчак Х.Б. Детермінанти позитивної правової відповідальності людини: філософсько-правовий вимір: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю: 12.00.12 «Філософія права». Львів: ЛьвДУВС, 2014. 216 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/796>.